

جایگاه خسارت تنبیهی در نظام مسؤولیت مدنی فرانسه

شیمای عطار*

چکیده:

مطابق رأی دیوان عالی فرانسه در اول دسامبر ۲۰۱۰ در صورتی که حکم به خسارت تنبیهی نامتناسب با خسارت وارده و نقض قراردادی باشد، مخالف نظم عمومی بین‌المللی فرانسه بوده و قابلیت اجرا در فرانسه را ندارد. بنابراین، در صورت تناسب، ایرادی بر حکم به خسارت تنبیهی وارد نخواهد بود. در واقع، استدلال دیوان عالی فرانسه، منعکس‌کننده پذیرش محتاطانه خسارت تنبیهی در سه سند اصلاحی اخیر قانون مدنی این کشور است: پیش‌نویس اصلاحی حقوق تعهدات و حقوق مرور زمان سال ۲۰۰۵، لایحه قانونی اصلاح حقوق مسؤولیت مدنی سال ۲۰۱۰ و پیش‌نویس اصلاحی قانون مسؤولیت مدنی سال ۲۰۱۱. این اسناد همگی در بردارنده مقرراتی راجع به خسارت تنبیهی هستند که نشان‌دهنده اجماع تدوین‌کنندگان این اسناد در پذیرش این مفهوم حقوق کامن‌لا در حقوق مسؤولیت مدنی فرانسه می‌باشد. در این مقاله به مفهوم خسارت تنبیهی، شناسایی و سیر تحول قانونی آن در حقوق فرانسه می‌پردازیم و نهاد خسارت تنبیهی را در سه سند اصلاحی اخیر قانون مدنی فرانسه مورد بررسی و مقایسه قرار می‌دهیم.

کلیدواژه‌ها:

خسارت تنبیهی، تقصیر سودآور، تقصیر آشکارا عمدی، نقض تمامیت اخلاقی، پیش‌نویس کاتالا.

مقدمه

مشکلی که در خصوص وضع قانون راجع به خسارت تنبیهی در حقوق فرانسه وجود دارد این است که بنا بر دکترین کلاسیک هدف و کارکرد مسؤولیت مدنی جبران کامل خسارات وارده است. بنابر اصل^۱، جبران خسارت باید نه بیشتر و نه کمتر از خسارت وارده صورت گیرد (نه باید به نفع و نه به ضرر قربانی باشد)^۲ و ارتباطی با شدت رفتار زیان‌بار یا شدت تقصیر ندارد. این اصلی است که حقوق فرانسه تاکنون به آن وفادار بوده است، حال آنکه خسارت تنبیهی اساساً از عملکرد منحصرأ جبرانی مسؤولیت مدنی که اصل اساسی آن جبران کامل خسارت است مجزاست، پس اینکه به این میزان، خسارت تنبیهی نیز اضافه گردد مورد پسند نبوده و مخالفین معتقدند که ورود آن به حقوق فرانسه حتی با هدف تبدیل جبران خسارت به ابزاری برای جلوگیری از تکرار فعل زیان‌بار یعنی هدف بازدارندگی، نظام حقوقی فرانسه را به گونه‌ای متغیر می‌کند که موجب اختلاط بین وظیفه حقوق کیفری و حقوق مدنی می‌شود.^۳ با این حال، برخی همچون پروفیسور وینی^۴ خسارت تنبیهی را به عنوان ابزار قانونی مؤثر می‌شناسند چراکه دارای اثر بازدارندگی برای مرتکبین بالقوه خلاف و اثر تشویقی برای قربانیان است و اصل جبران کامل خسارت را که به شدت رفتار زیان‌بار و سودی که مرتکب به واسطه رفتار زیان‌بار خود به دست می‌آورد توجه ندارد، تشویقی برای ایراد ضرر و ارتکاب تخلف می‌داند و این اصل را خصوصاً در مورد ضرر و زیان غیر مادی "پنداری بیهوده"^۵ بیش نمی‌شناسد.^۶

بنابراین، تاکنون حقوق فرانسه دیدی مثبت نسبت به خسارت تنبیهی نداشته، اما با توجه به افزایش تبادلات اقتصادی بیش از این نمی‌توان این نهاد را نادیده گرفت. نخستین بار حقوق بین‌الملل خصوصی قضات فرانسوی را متوجه این مفهوم در نظام‌های حقوقی خارجی و مجبور به اخذ تصمیم و موضعی مشخص درباره خسارت تنبیهی نمود. بدنبال پذیرش

¹ Réparation Intégrale, La restitutio in integrum

² Ni perte, Ni profit pour la victime

³ Stéphanie De luca, "Quelle place en droit français pour les dommages et intérêts à titre punitif ? Analyse des perspectives et problèmes à travers une étude des droits anglais et américain, " *UNIVERSITÉ PANTHÉON – ASSAS PARIS II Magistère Juriste d'Affaires – DJCE, Master II Droit des affaires*) 2011 – 2012 (: 31, accessed February 25, 2014, <http://www.freewebs.com/mja-paris2/MEMOIRES%202012/memoiredelucastephanie.pdf>.

⁴ Viney

⁵ Delusion

⁶ Chantal B.P. Mahé, "PUNITIVE DAMAGES IN THE COMPETING REFORM DRAFTS OF THE FRENCH CIVIL CODE, " (2013): 6, accessed February 23, 2014, <http://dare.uvu.vu.nl/handle/1871/40150>.

قضاوت و داوری‌های بین‌المللی در حقوق فرانسه، مفهوم خسارت تنبیهی نیز وارد نظام حقوقی فرانسه شد؛ بدین صورت که دیوان عالی فرانسه در دسامبر ۲۰۱۰ رأی به پرداخت ۱/۴۶۰/۰۰۰ دلار امریکا از سوی دیوان عالی کالیفرنیا به عنوان خسارت تنبیهی را نامتناسب دانست و از قابلیت اجرا بخشیدن به این رأی خودداری و استدلال نمود که زمانی که میزان خسارت تنبیهی در تناسب با خسارت وارده نباشد مغایر با نظم عمومی بین‌المللی فرانسه خواهد بود. در واقع، استدلال دیوان عالی فرانسه، منعکس کننده پذیرش محتاطانه خسارت تنبیهی در سه سند اصلاحی اخیر قانون مدنی است:

۱- پیش‌نویس اصلاحی حقوق تعهدات و حقوق مرور زمان، زیر نظر پروفیسور کاتالا و وینی در سال ۲۰۰۵^۷

۲- لایحه قانونی اصلاح حقوق مسؤولیت مدنی نوشته شده توسط سناتور بتی^۸ در ژوئیه ۲۰۱۰^۹

۳- پیش‌نویس اصلاحی قانون مسؤولیت مدنی زیر نظر پروفیسور تره^{۱۰} در سال ۲۰۱۱^{۱۱}
 نهاد خسارت تنبیهی در این اسناد مورد توجه قرار گرفته که بیانگر تمایل تدوین‌کنندگان آن در پذیرش نهاد خسارت تنبیهی به عنوان ابزاری مفید برای تنبیه رفتارهای زیان‌بار سودآور با هدف بازدارندگی است.

۱- مبانی

۱-۱- مفهوم خسارت تنبیهی

در رأی کوپر علیه لترمن،^{۱۲} قاضی استیونس^{۱۳} قاضی دیوان عالی امریکا در سال ۱۹۴۷ در مقام تعریف خسارت تنبیهی بیان می‌کند:

⁷ The 'Avant-projet de reforme du droit des obligations (Articles 1101 a 1386 du Code civil) et du droit de la prescription (Articles 2234 a 2281 du Code civil), Rapport a Monsieur Pascal Clement, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice', from September 2005, supervised by Prof. Catala and Viney and published at www.justice.gouv.fr/Art_pix/RAPPORTCATALASEPTEMBRE2005.pdf.

⁸ Beteille

⁹ The 'Proposition de loi n° 657 portant réforme de la responsabilité civile' from July 2010 (www.senat.fr/dossier-legislatif/pp109-657.html)

¹⁰ Terre

¹¹ The Draft published in 'Pour une réforme du droit de la responsabilité', Paris: Dalloz 2011, under the supervision of Prof. Terre

¹² Cooper Industry v. leatherman Tool

¹³ Stevens

"اگرچه حکم به خسارت ترمیمی و تنبیهی نوعاً به طور همزمان و از سوی یک قاضی صادر می‌شود، دارای اهداف متمایزی هستند، خسارت ترمیمی به دنبال جبران خسارتی است که خواهان به واسطه رفتار زیان بار و ضرر وارده متحمل شده است، خسارت تنبیهی که به عنوان خسارت شبه کیفری^{۱۴} توصیف شده است، بصورت جریمه یا کیفری خصوصی^{۱۵} عمل می‌کند که بدنبال مجازات رفتار متخلف و جلوگیری از تکرار آن در آینده است"^{۱۶}.

نهاد خسارت تنبیهی در اواخر قرن ۱۸ در انگلستان با هدف تنبیه فاعل ضرر و ایجاد ترس برای آیندگان از تکرار چنین فعلی به وجود آمد. این نهاد نقشی پیشگیرانه داشته و به عنوان شیوه‌ای برای تضمین قانون و محکومیتی اضافه برای فاعل ضرر با ویژگی بازدارندگی به حساب می‌آید. از آنجا که خسارت تنبیهی باعث کنترل شوق و میل طبیعی افراد به انتقام‌جویی می‌شود، گاه از آن به خسارت انتقام‌جویانه^{۱۷} یاد می‌شود چراکه به لحاظ روانشناسی توأم با یک نوع رضایت و آرامش برای زیان دیده است.^{۱۸}

اگرچه خاستگاه خسارت تنبیهی حقوق کامن‌لا و بویژه حقوق انگلستان است، این نهاد در آمریکا با اقبال بیشتری مواجه شده است زیرا مجلس اعیان انگلستان در سال ۱۹۶۴ محدودیت‌هایی را برای اعطای خسارت تنبیهی در نظر گرفت که هم‌اکنون در انگلستان، کانادا و نیوزیلند اعمال می‌شود ولی آمریکا و استرالیا محدودیتی در این باره قائل نشده‌اند. در حقوق کبک هم خسارت تنبیهی چارچوب بندی شده و تنها در فروض مشخص شده بوسیله قانون قابل اعمال است.^{۱۹} در فرانسه نیز همانطور که اشاره شد پذیرش این مفهوم با دشواری‌هایی همراه بوده است.

۱-۲- شناسایی خسارت تنبیهی در حقوق فرانسه

طرح دعوی از سوی زوجی آمریکایی سبب شد برای نخستین بار دیوان عالی فرانسه راجع به خسارت تنبیهی اظهار نظر کند. این زوج، کشتی‌ای را از شرکت فرانسوی به قیمت ۸۲۶/۰۰۹ دلار خریداری کرده و پس از آن متوجه شده بودند که فروشنده برخی خسارات وارده به کشتی را از آنها پنهان کرده است. ایشان در آمریکا طرح دعوی کردند، نهایتاً دیوان عالی

¹⁴ Quasi-criminal

¹⁵ Private fine

¹⁶ De Luca, Ibid., 13.

¹⁷ Vindictive

¹⁸ Ibid., 14.

¹⁹ Ibid., 23.

کالیفرنیا^{۲۰} شرکت فرانسوی را محکوم به پرداخت خسارت ۳/۲۵۳/۷۳۴ دلار نمود که شامل ۱/۳۹۱/۶۵۰ برای تعمیر کشتی ۴۰۲/۰۸۴/۳۳ برای حق الوکاله و ۱/۴۶۰/۰۰۰ برای خسارت تنبیهی می‌گشت.^{۲۱}

زوج امریکایی سپس از دادگاهی در فرانسه^{۲۲} تقاضا کردند که به این رأی قابلیت اجرا ببخشد،^{۲۳} بدین معنا که رأیی صادر کند که متعاقب آن اعلام دارد که رأی صادر شده از سوی دادگاه خارجی در حوزه قضایی او قابل اجرا است.^{۲۴} دادگاه خواسته آن‌ها را رد کرد. این زوج از دادگاه پواتیه^{۲۵} تقاضای تجدیدنظر کردند، دادگاه تجدیدنظر نیز از قابلیت اجرا بخشیدن به رأی دادگاه امریکایی خودداری نمود؛ در واقع دادگاه تجدیدنظر استدلال شرکت فرانسوی را پذیرفته بود: "رأی دادگاه امریکایی خلاف نظم بین‌الملل فرانسه است چرا که رأی به پرداخت خسارت، بیش از خسارت قراردادی داده و بعلاوه، میزان خسارت تنبیهی تعیین شده در مقایسه با قیمت فروش و خسارت قراردادی نامتناسب بوده است."^{۲۶}

پرونده در دیوان عالی فرانسه مطرح شد، نهایتاً دیوان در اول دسامبر ۲۰۱۰ اعلام داشت: "اگر چه اصل محکومیت به خسارت تنبیهی بخودی خود و فی‌الغالبه در تضاد با نظم عمومی بین‌المللی فرانسه نیست، زمانی که مبلغ اختصاص داده شده با خسارت وارده و نقض تعهدات قراردادی نامتناسب باشد، در تضاد با نظم عمومی فرانسه خواهد بود، بنابراین، این رأی خارجی قابل شناسایی و به رسمیت شناخته شدن در فرانسه نیست و قابلیت اجرا در

²⁰ The Superior Court of California, County of Alameda

²¹ DAVID MOTTE-SURANITI, "PUNITIVE DAMAGES AND EXEQUATUR UNDER FRENCH LAW," (December 20, 2010): 1, accessed March 2, 2014, http://www.motte-suranitiavocat.com/doc/Punitive_damages_and_exequatur_under_French_law.pdf.

²² Tribunal de Grande Instance of Rochefort

²³ Give the exequateur

²⁴ مطابق رأی دیوان عالی در فوریه ۲۰۰۷، از زمان پرونده مشهور کرنلیسن، در غیاب کنوانسیون بین‌المللی، قاضی فرانسوی برای به رسمیت شناختن و قابلیت اجرا بخشیدن به رأیی خارجی، باید تحقق سه شرط را بررسی کند:

صلاحیت غیر مستقیم قاضی خارجی (پیوند و ارتباط دعوی قضایی با قاضی)

انطباق با نظم عمومی بین‌المللی فرانسه به لحاظ قانونی و رویه قضایی.

عدم وجود تقلب به قانون

در واقع دادگاه‌های فرانسه می‌توانند با توسل به نظم عمومی و با استناد به محتوای غیرعادلانه و غیرمنصفانه و یا تضاد با مفاهیم بنیادین و سیاست‌های حقوقی فرانسه از به رسمیت شناختن قضاوت خارجی خودداری نمایند.

²⁵ Court of appeals of Poitiers

²⁶ Ibid., 1.

فرانسه را ندارد.^{۲۷}

بدین ترتیب خسارت تنبیهی وارد حقوق فرانسه شد. البته پیش از این در نوامبر ۲۰۰۶ دادگاه تجدیدنظر پاریس^{۲۸} از آنجا که خسارت تنبیهی را مخالف نظم عمومی فرانسه دانسته بود، از پذیرش رأی دادگاه کالیفرنایی امتناع کرده بود. آراء سال‌های ۲۰۰۶ و ۲۰۱۰ نشانگر دشواری ورود آراء محاکم امریکایی در خصوص خسارت تنبیهی نامتناسب به نظام حقوقی فرانسه است.^{۲۹}

۱-۳- سیر تحول قانونی خسارت تنبیهی در حقوق فرانسه

۱-۳-۱- پیش‌نویس اصلاحی حقوق تعهدات و حقوق مرور زمان

در سال ۲۰۰۴ به هنگام برگزاری جشن ۲۰۰ سالگی قانون مدنی، ژاک شیراک، رئیس‌جمهور وقت فرانسه خواستار این شد که بخش تعهدات قانون مدنی، زیر نظر پی‌یر کاتالا مورد بررسی قرار گیرد. متعاقب این درخواست، در سال ۲۰۰۵ لایحه به وزیر دادگستری تسلیم شد که هنوز در حال بررسی است و به تصویب نهایی نرسیده است. مبنای تهیه لایحه این بود که امروزه حقوق تعهدات بویژه در اروپا در نتیجه ظهور مکتب‌های جدید حقوقی مثل مکتب تحلیل اقتصادی و تحلیل حقوق بشری متحول شده و دیگر قانون مدنی ۱۸۰۴ پاسخگوی مسائل جدید نیست. پیش‌نویس دارای نوآوری‌هایی است که تاکنون در قانون مدنی وجود نداشته است، از جمله مهم‌ترین آن‌ها خسارت تنبیهی است که در ماده ۱۳۷۱ مورد توجه قرار گرفته است:^{۳۰}

ماده ۱۳۷۱ مقرر می‌دارد:

"کسی که مرتکب تقصیر آشکارا عمدی،^{۳۱} به ویژه تقصیر سودآور،^{۳۲} شده است، ممکن است علاوه بر خسارت‌های جبران‌کننده (ترمیمی)^{۳۳} به خسارت‌های تنبیهی نیز محکوم شود، قاضی ممکن است بخشی از این خسارت را به بیت‌المال اختصاص دهد. تصمیم قاضی در مورد صدور حکم بر خسارت تنبیهی باید با دلایل موجه معین بوده و مبلغ آن از

²⁷ Ibid., 2.

²⁸ Court of appeals of Paris

²⁹ Ibid., 3.

^{۳۰} مهدی انصاری، "بررسی نوآوری‌های لایحه مسؤولیت مدنی فرانسه (۲۰۰۵)"، فصلنامه اطلاع‌رسانی

حقوق، معاونت تحقیقات، آموزش و حقوق شهروندی: ۱، قابل دسترس در: <http://www.lri.ir>

³¹ Faute manifestement délibérée

³² Faute lucrative

³³ les dommages-intérêts compensatoires

سایر خسارت‌های تعلق گرفته به قربانی تفکیک کند. خسارات تنبیهی را نمی‌توان بیمه کرد!^{۳۴}

این ماده به طور واضح از اصل جبران کامل خسارات دور شده و جبران خسارات را وابسته و مرتبط با شدت و جدیت رفتار زیان‌زننده می‌داند؛ خسارت تنبیهی زمانی تعلق می‌گیرد که خسارت ترمیمی پیش از آن تعلق گرفته باشد و شامل نقض قراردادی و غیر قراردادی می‌شود.

وضع این ماده با انتقادات بسیاری هم به لحاظ ماهیت بنیادین هم به لحاظ جنبه‌های فنی روبه‌رو شد. به طور کلی مخالفان با لزوم واکنش نسبت به تقصیرهای سودآور مخالفتی ندارند بلکه به شدت مخالف ورود مفهوم خسارت تنبیهی به حقوق مسؤولیت مدنی فرانسه هستند چرا که هدف را جبران خسارت می‌دانند نه تنبیه و کیفر مرتکب فعل زیان‌بار؛ به نظر ایشان پذیرش چنین مکانیسمی موجب اختلال و سردرگمی میان کارکردهای حقوق مسؤولیت مدنی و حقوق کیفری می‌شود؛ در این میان گروهی برای اقدام قانونی مناسب علیه تقصیرهای سودآور به حقوق کیفری و اداری ارجاع می‌دهند با این استدلال که به جای اصلاح حقوق مسؤولیت مدنی، حقوق کیفری است که باید به منظور مقابله با پدیده تقصیر سودآور اصلاح شود؛ گروهی دیگر در حالی که اساساً و به لحاظ بنیادین مخالفتی با خسارت تنبیهی ندارند، ماده ۱۳۷۱ را به علت مشخص نکردن شیوه محاسبه دقیق میزان خسارت تنبیهی ناپسند می‌شمرند و معتقدند که در نظر نگرفتن میزان حداکثری، سبب صدور آراء با مبالغ بالا می‌شود که تهدیدی علیه تعادل اقتصادی خواهد بود.^{۳۵}

۱-۳-۲- لایحه قانونی اصلاح حقوق مسؤولیت مدنی

این لایحه در جولای ۲۰۱۰ از سوی کمیسیون حقوقی اتاق نخست قانونگذاری^{۳۶} ارائه شد. با این توضیح که پیش از آن آقایان بتی و آنزانی- که هر دو از اعضاء اصلی کارگروه شبه جرم بوده و در سال ۲۰۰۹ به ریاست سنا درآمدند- گزارش اطلاع‌رسانی به نام کمیسیون حقوق اساسی، توسط کارگروه مسؤولیت مدنی برای اصلاح قانون مدنی فرانسه را در سال ۲۰۰۹ منتشر کرده بودند. گزارش آنزانی- بتی^{۳۷} و طرح بتی^{۳۸} هر دو دنباله‌روی پیش‌نویس

³⁴ The 'Avant-projet de reforme du droit des obligations et du droit de la prescription, article 1371.

³⁵ Mahé, Ibid., 13.

³⁶ 1st Legislative Chamber

³⁷ Anziani, A. & Beteille, L., Rapport

اصلاحی سال ۲۰۰۵ است و هدف از آن اصلاح حقوق شبه جرم کنونی عنوان شده است.^{۳۹} مقررات راجع به خسارت تنبیهی در ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح موسوم به طرح بتی آمده است:

"در موارد مصرحه در قانون، هنگامی که خسارت ناشی از تخلفی عمدی و یا نقض عمدی قرارداد^{۴۰} باشد و منجر به دارا شدن متخلف گردد، قاضی می‌تواند با دلایل موجه، فاعل خسارت زنده را علاوه بر جبران خسارت وارده، به خسارت تنبیهی محکوم نماید. میزان خسارت تنبیهی نباید بیش از دو برابر خسارت ترمیمی باشد"^{۴۱}.

در گزارش توضیح داده شده که خسارت تنبیهی به ترتیب به قربانی و صندوقی که هدف از ایجاد آن جبران خسارات شبیه به خسارات وارده به قربانی، است تعلق می‌گیرد و در غیاب چنین صندوقی به خزانه عمومی پرداخت می‌شود.

بنابر گزارش آئینانی - بتی ورود نهاد خسارت تنبیهی به حقوق مسؤولیت مدنی فرانسه باید سنجیده صورت گیرد و اعمال آن را تنها در مسؤولیت‌های خاص و در چارچوب می‌پذیرد. طبق گزارش، خسارت تنبیهی تنها در مواردی اعمال می‌شود که قانون صراحتاً مقرر کرده باشد. تنظیم این چنین ماده، نشانگر این است که ورود مؤثر خسارت تنبیهی به قانون مسؤولیت مدنی فرانسه مستلزم و نیازمند اقدام‌های قانونی بعدی است که با توجه به عدم تمایل نسبت به این مفهوم حقوقی، چنین الزام و مقرره‌ای هرچه بیشتر راه را برای به تعویق انداختن پذیرش قطعی خسارت تنبیهی هموار خواهد ساخت. در گزارش آمده که وضع چنین مقرره‌ای، پاسخی به تفاوت‌های غیر موجه میان آرا حکم داده شده به خسارت تنبیهی از سوی قضاات کیفری نسبت به قضاات حقوقی است، بدین معنا که قضاات کیفری به مقدار بسیار کمتری از خسارت تنبیهی حکم داده‌اند. گزارش به این می‌پردازد که صدور حکم به خسارت تنبیهی از سوی قضاات کیفری به هنگام تصمیم‌گیری در مورد ادعایی حقوقی، باید برابر با میزانی باشد که هم‌تایان حقوقی آن‌ها صادر می‌کنند. گزارش در مواردی که زبان‌دیده هیچ نفع اقتصادی در درخواست حکم به جبران خسارت تنبیهی ندارد، حکم به خسارت تنبیهی را بی‌تأثیر می‌داند چرا که در واقع هزینه‌های طرح دعوی بیشتر از جبران خسارت خواهد بود.^{۴۲}

³⁸ The Beteille Proposal

³⁹ Ibid., 3.

⁴⁰ Deliberate wrongdoing or a deliberate breach of contract

⁴¹ The 'Proposition de loi n° 657 portant réforme de la responsabilité civile', article 1386-25.

⁴² Ibid., 9.

لایحه قانونی ارائه شده توسط سناتور بتی مقرر می‌دارد که یک قانون معین و خاص باید به طور ویژه و استثنایی موارد توسل به خسارت تنبیهی را مشخص سازد. در نتیجه دست قضاوت بسته می‌شود و جای ابتکار برای رویه قضایی باقی نمی‌ماند و این پاسخی به نگرانی‌های محافل حرفه‌ای خصوصاً نمایندگان شرکت‌های تجاری و سازمان‌های کارفرمایی نسبت به ورود خسارت تنبیهی به حقوق فرانسه بوده است.^{۴۳}

گزارش بتی به معایب خسارت تنبیهی یعنی دارا شدن ناروای قربانی^{۴۴} و افزایش دعاوی جبران خسارت که می‌تواند حوزه‌های قضایی را به ستوه آورد نیز اشاره می‌کند. این در حالی است که جریمه‌های مدنی^{۴۵} اصولاً دارای چنین عواقبی نیستند چرا که به بیت‌المال پرداخت می‌شوند. پس خسارت تنبیهی برخلاف جریمه مدنی، فاقد انعطاف‌پذیری است.^{۴۶}

۱-۳-۳- پیش‌نویس اصلاحی قانون مسؤولیت مدنی

سومین سند اصلاحی در سال ۲۰۱۰ توسط گروه تدوین‌کننده تره^{۴۷} به وزیر دادگستری تقدیم و در مارچ ۲۰۱۱ تحت عنوان سند شبه جرم تره^{۴۸} منتشر گشت. خسارت تنبیهی در ماده ۶۹ این سند مورد توجه قرار گرفته است:

"در معرض هر مقرره‌ای خاص، شکل و میزان جبران خسارت ممکن است نمادین باشد. در موارد نقض تمامیت اخلاقی هنگامی که خسارت به سبب تقصیر عمدی وارد شده باشد، قاضی می‌تواند مرتکب را با تصمیمی مستدل محکوم به خسارت تنبیهی نماید."^{۴۹}

به نظر تدوین‌کنندگان این پیش‌نویس، ماده ۶۹ در راستای روشن‌ساختن و تحکیم رویه‌های قضایی موجود وضع شده است و به صراحت جبران خسارت ناشی از نقض عمدی تمامیت اخلاقی دیگری را خارج از حوزه اصل جبران کامل خسارت قرار می‌دهد.^{۵۰}

۱-۴- مقایسه سه سند اصلاحی

در حالی که طرح بتی توسط سناتور بتی یعنی در واقع عضوی از نهاد قانونگذاری مطرح شده،

⁴³ De Luca, Ibid. 65.

⁴⁴ Undue enrichment

⁴⁵ Civil Fine, Amende Civile

⁴⁶ Mahé, Ibid., 6.

⁴⁷ Terré drafting group

⁴⁸ Terré Tort Draft

⁴⁹ Ibid., 3.

⁵⁰ Ibid., 12.

پیش‌نویس کاتالا و طرح شبه جرم تره، هر دو نشأت گرفته از عقاید و نظرات علمای حقوق است و توسط محققان دانشگاهی و حقوقدانان برجسته نوشته شده است.

در ماده ۶۹ پیش‌نویس تره، خلاف دو ماده دیگر به جای استفاده از اصطلاح "dommages et intérêts punitifs" به پیروی از گزارش کمیسیون حقوقی بریتانیا،^{۵۱} از اصطلاح "réparation exemplaire" استفاده شده است.

پیش‌نویس کاتالا به اصلاح حقوق قراردادهای شبه جرم و مرور زمان می‌پردازد. هدف کلی تدوین کنندگان این پیش‌نویس دور شدن و کنار گیری از حقوق موضوعه (مواد ۱۳۸۶-۱۳۸۲ قانون مدنی) نیست بلکه به دنبال تعدیل و مدرنیزه کردن آن برای پوشاندن کمبودها و نقص‌هاست. طرح بتی نیز در بردارنده قواعد مسؤولیت قراردادی و غیرقراردادی است و مانند پیش‌نویس کاتالا موافق رجوع به رویه قضایی برای شکل‌دهی حقوق شبه جرم است؛ اما پیش‌نویس شبه جرم تره تنها بر قواعد مسؤولیت غیرقراردادی تمرکز دارد چرا که مسؤولیت قراردادی، پیش از این در سال ۲۰۰۹ در پیش‌نویس حقوق قراردادهای تره^{۵۲} مورد توجه قرار گرفته است.

بر خلاف پیش‌نویس کاتالا و طرح بتی، پیش‌نویس تره به دنبال تدوین دوباره حقوق شبه جرم فرانسه، تغییر ساختار و شکل‌دهی دوباره آن است نه ادغام با رویه قضایی.^{۵۳} متأسفانه پیش‌نویس کاتالا در خصوص انگیزه‌ها و دلایل پذیرش مکانیسم خسارت تنبیهی ساکت است. در واقع تمرکز اصلی بر کارکرد اولیه مسؤولیت مدنی یعنی عملکرد جبرانی آن با هدف جبران کامل خسارات است؛ بنابراین ماده ۱۳۷۱ گامی محتاطانه نسبت به پذیرش عملکرد تنبیهی مسؤولیت مدنی برداشته است.^{۵۴}

لایحه دوم، گزارش آنزینانی - بتی که بر اساس آن طرح بتی شکل گرفته، اولویت‌ها و اصول اصلاحات را مشخص کرده، با این حال، به توجیه و استدلالی برای درج خسارت تنبیهی اشاره نکرده است، البته اعلام می‌دارد که رفتارهای مخربانه جدی مثل تقصیرهای سودآور از شکاف موجود میان حقوق کیفری و مدنی سود می‌برند چراکه نه در قانون مدنی و نه در قوانین کیفری تکلیف آن مشخص نشده است. در این گزارش آمده است که قضات کیفری به مقدار کمتری خسارت تنبیهی نسبت به قضات حقوقی رأی داده‌اند، به همین جهت

⁵¹ British Law Commission

⁵² Reform Draft Of Contract Law

⁵³ Ibid., 4.

⁵⁴ Ibid.

خواستار مقابله با این تفاوت مهم شده است.^{۵۵} از ویژگی‌های متمایز پیش‌نویس تره تأثیر حقوق تطبیقی در برخورد با تقصیرهای سودآور و خسارت تنبیهی بر این پیش‌نویس است. پایان دادن به رویه قضایی موجود که خسارت تنبیهی را در نظر نگرفته و تصمیم مشخصی درباره آن وجود ندارد، به عنوان توجیهی برای اشاره به خسارت تنبیهی ذکر شده است.^{۵۶}

۲- ارکان

مقررات راجع به خسارت تنبیهی استثنائی مهم و قابل توجه به اصل جبران کامل خسارات وارد می‌کنند. اهمیت این استثنا بدان جهت است که بر عملکردی تنبیهی، علاوه بر عملکرد سنتی ترمیمی صحنه می‌گذارد.

پیش‌نویس کاتالا و طرح بتی، هر دو در خصوص خسارت تنبیهی بر تقصیرهای سودآور تمرکز دارند، با این تفاوت که ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا دست قاضی را در تعیین میزان خسارت تنبیهی باز گذاشته اما ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی به طور واضح، حداکثر میزان خسارت تنبیهی را مشخص کرده است.^{۵۷}

در گزارش آنزیانی - بتی به خسارت تنبیهی به عنوان نوآوری جالبی اشاره کرده که ورود آن به حقوق خصوصی فرانسه باید با تعدیل باشد، ابداعی شایسته برای برخی دعاوی مسؤولیت خصوصاً در تقصیرهای سودآور. موضوع کلیدی برای نگارندگان این گزارش این نیست که آیا مکانیسم سرکوبگرانه‌ای^{۵۸} مانند خسارت تنبیهی دارای جایگاهی در نظام مسؤولیت مدنی فرانسه است یا خیر، بلکه مسأله اساسی این است که آیا اصلاً چنین مکانیسمی باید همگانی شده و تعمیم داده شود یا خیر؟ بنظر می‌رسد علی‌رغم تلاش‌هایی که در گزارش برای پاسخگویی به انتقادات علیه خسارت تنبیهی صورت گرفته است، کماکان بی‌میلی به این نهاد حقوقی در میان برخی حقوقدانان فرانسوی وجود دارد.^{۵۹}

پیش‌نویس تره خسارت تنبیهی را در مقابل نقض عمدی تمامیت اخلاقی افراد^{۶۰} قرار می‌دهد و اعاده وضع به حالت سابق^{۶۱} را مجازاتی مناسب برای تقصیرهای سودآور و

⁵⁵ Ibid., 5.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid., 6.

⁵⁸ Repressive

⁵⁹ Ibid., 7.

⁶⁰ Moral Integrity

⁶¹ Restitution of profit

غیرارادی می‌داند.^{۶۲}

۲-۱- رفتار زیان بار

۲-۱-۱- ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا: تقصیر آشکارا عمدی و تقصیر سودآور
ماده ۱۳۷۱ خسارت تنبیهی را قابل اعمال برای تقصیرهای آشکارا عمدی و تقصیر سودآور
می‌داند.

۲-۱-۱-۱- تقصیر آشکارا عمدی. تقصیر آشکارا عمدی مفهومی نوین در حقوق مدنی
فرانسه است، منشأ آن قانون مدنی و یا حتی رویه قضایی نیست، با این حال در لایحه،
نظرات مقدماتی و تفاسیر اولیه تعریف مشخصی از آن نشده و ویژگی‌های آن بیان نشده است
بنابراین مفهومی مبهم و نامشخص است. این مفهوم خصوصاً زمانی مبهم‌تر می‌شود که با
نظر پروفیسور وینی پیش از انتشار پیش‌نویس کاتالا آشنا شویم: مطابق نظر ایشان خسارت
تنبیهی نباید به عنوان کیفری برای تقصیرهای عمدی که به موجب آن زیان‌زننده سودی به
دست نیاورده، در نظر گرفته شود، چرا که عدم قابلیت بیمه در این تقصیرها خود نوعی کیفر
محسوب می‌شود و دیگر نیازی به خسارت تنبیهی نیست. از سویی دیگر از آنجا که تعریفی از
اصطلاح تقصیر آشکارا عمدی ارائه نشده است، گروهی آن را مرتبط (نه یکسان) با مفاهیمی
مانند تقصیر ارادی^{۶۳} و یا تقصیر عمدی^{۶۴}، زمانی که زیان‌زننده عمداً به دنبال ایراد ضرر و
ایجاد نتایج زیان بار به واسطه رفتار زیان بار خود است، می‌دانند؛^{۶۵} برخی قضات هم به علت
ترکیب قید "آشکارا"^{۶۶} و مفهوم "اراده عمدی"^{۶۷} از آن به "تقصیر هوشمند"^{۶۸} تعبیر
می‌کنند.^{۶۹}

تعریف مناسب از تقصیر آشکارا عمدی می‌تواند بدین شرح باشد: زیان‌زننده بایستی به
طور ارادی مرتکب فعل یا ترک فعلی همراه با تقصیر شود و باید قصد ورود خسارت داشته
باشد. باید توجه شود که اولین ویژگی کیفر خصوصی،^{۷۰} کارکرد مجازات دهنده و بازدارندی
آن است، پس تنها هنگامی اعمال می‌شود که فعل غیرقانونی همراه با عمد ارتکاب یابد بدین

62 Ibid.

63 Faute volontaire"

64 Faute intentionnelle

65 Ibid.

66 Manifestement

67 Délibérée

68 Fautes intelligentes

69 De Luca, Ibid., 64.

70 Peine privée

معنی که تقصیر ساده^{۷۱} کفایت نمی‌کند.^{۷۲}

۲-۱-۱-۲- تقصیر سودآور. اصطلاح تقصیر سودآور که نخستین بار در سال ۱۹۷۱ توسط وکیلی بنام لیندن^{۷۳} بکار برده شد؛ تقصیری است که پیامدهای سودآور آن برای فاعل تقصیر، تنها با جبران خسارت‌های وارده، بی اثر و خنثی نمی‌شود. با این اوصاف، دو تفسیر امکانپذیر است: بر مبنای تفسیر اول، هنگامی که عامل تقصیر، قصد کسب سود^{۷۴} از تقصیر خود را داشته باشد قاضی می‌تواند حکم به خسارت تنبیهی دهد؛ بر مبنای تفسیر دوم که از حقوق انگلستان الهام گرفته شده است، فاعل نه تنها باید قصد کسب سود داشته باشد بلکه باید مزایای مالی را از پیش محاسبه کرده باشد. اکثریت موافق تفسیر دوم هستند، خصوصاً وجود چنین محاسبه‌ای را در موارد نقض حریم خصوصی افراد، حقوق رقابت و حقوق محیط زیست الزامی می‌دانند. از سوی دیگر برخی حتی تفسیر اول را نمی‌پذیرند یعنی معتقدند برای اینکه تقصیری سودآور محسوب شود لزوماً نباید همراه با قصد کسب سود باشد، همین که سودی به دست آمد، سودآور بشمار می‌آید. تعریف اخیر محتمل‌تر است چرا که در نظرات مقدماتی راجع به پیش‌نویس از سوی پروفیسور وینی مطرح شده و ایشان قصد فاعل از کسب سود به واسطه رفتار زیان‌بار خود را ملاک نمی‌داند؛ خصوصاً اگر قربانی ملزم شود قصد زیان‌زننده مبنی بر کسب سود را اثبات کند منطقاً تأثیر بازدارندگی محدود خواهد شد.^{۷۵}

عدم صراحت و نبود تعریف دقیق از این اصطلاحات موجب انتقادات فراوانی شده است. دیوان عالی نه تنها به هر دو مفهوم تقصیرهای آشکارا عمدی و تقصیر سودآور، بر چسب «مبهم بودن»^{۷۶} می‌زند، بلکه خصوصاً اصطلاح تقصیر آشکارا عمدی را مفهومی نامناسب می‌داند. به نظر دیوان عالی تدوین‌کنندگان لایحه نباید از مفاهیم موجود دور شوند. در واقع دیوان رویکردی محافظه کارانه را می‌پسندد که به طور ضمنی و تلویحی نوآوری را منتفی می‌داند.^{۷۷}

۲-۱-۲- ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی : تقصیر عمدی منجر به دارا شدن

ماده ۲۵-۱۳۸۶ تقصیر عمدی را که منجر به دارا شدن فاعل ضرر می‌گردد هدف قرار

⁷¹ Simple negligence

⁷² Ibid., 63.

⁷³ R.Lindon

⁷⁴ Tirer profit de sa faute

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Imprécise

⁷⁷ Mahé, Ibid., 5.

می‌دهد و لزومی ندارد که زیان‌زننده از نقض تعهد و یا تقصیر خود قصد کسب سود داشته باشد. در واقع از اصطلاح "فعل عمدی"^{۷۸} استفاده شده که مفهومی شناخته شده است و مواردی را که زیان‌زننده نا آگاهانه، سودی به دست می‌آورد را از شمول ماده خارج می‌کند؛ بدین‌سان از انتقاد عدم دقت و صراحت موجود در ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا می‌گریزد و رویکردی را برمی‌گزیند که همسو با دیوان عالی است.^{۷۹}

گزارش همچنین اشاره می‌کند که حکم به خسارت تنبیهی در برخی دعاوی که نه حقوق مدنی و نه حقوق کیفری مجازات مؤثری برای فاعل ضرر در نظر نگرفته‌اند، قابل اعطاست بویژه در زمینه‌های نقض حریم خصوصی از سوی مطبوعات، تعرض به حقوق مالکیت فکری، حقوق رقابت^{۸۰} و حقوق محیط زیست.^{۸۱}

۲-۱-۳- مواد ۶۸ و ۶۹ پیش‌نویس شبه جرم تره: نقض عمدی تمامیت اخلاقی

نقض عمدی تمامیت اخلاقی و نه تقصیر سودآور، رفتاری است که در این پیش‌نویس مورد توجه قرار گرفته است. پیش‌نویس بدین علت که خسارت تنبیهی ممکن است در تضاد با نظم عمومی قرار گیرد، در مورد تقصیرهای سودآور، بیشتر موافق جبران خسارت بصورت اعاده وضع به حالت سابق^{۸۲} است تا جبران خسارت بصورت خسارت تنبیهی. در فرانسه، ایندو مفهوم با هم درهم آمیخته‌اند و هر دو جدا از اصل مؤسس جبران کامل خسارت هستند.

ماده ۶۹ حکم به خسارت تنبیهی را مشروط به دو مورد می‌کند: ۱. نقض عمدی^{۸۳} ۲. نقض تمامیت اخلاقی: حیثیت، شرافت، شهرت و حریم خصوصی.

تدوین کنندگان این پیش‌نویس معتقدند که حقوق مرتبط با تمامیت شخصی، شایسته و نیازمند درجه بالایی از حمایت هستند، همان‌طور که حقوق موضوعه نیز این‌گونه است و ماده ۹ قانون مدنی چنین حقوقی را دارای ارزش اساسی می‌داند و طبق رویه قضایی کنونی فرانسه، در این موارد تنها اثبات نقض برای صدور حکم به جبران خسارت کفایت می‌کند. در این پیش‌نویس مانند پیش‌نویس کاتالا، بر خلاف حقوق موضوعه، شدت رفتار زیان‌بار

⁷⁸ Deliberate act

⁷⁹ Ibid., 10.

⁸⁰ Competition law

⁸¹ De Luca, Ibid., 64.

⁸² Restitutory: خسارتی که هدف آن محروم کردن متخلف از سود به دست آورده است، به سودی که

متهم به دست آورده توجه می‌شود نه آنچه قربانی از دست داده است.

⁸³ Intentional infringement

در ارزیابی میزان جبران خسارت در نظر گرفته می‌شود.^{۸۴}

۳- آثار

با توجه به رأی دیوان عالی در دسامبر ۲۰۱۰، خسارت تنبیهی به خودی خود در تضاد با نظم عمومی نیست بلکه نظم عمومی زمانی واکنش نشان می‌دهد که خسارت تنبیهی مفرط و بیش از حد و نامتناسب با خسارت وارده بنظر برسد. در واقع دیوان عالی حدی را مشخص می‌کند که مطابق آن صدور حکم به خسارت تنبیهی ممکن هست ولی نباید نامتناسب باشد.

۳-۱- طرفین دعوا

۳-۱-۱- ذی نفع‌ها

جامعه حقوقی فرانسه در خصوص ذی‌نفع‌ها نسبت به موارد قبلی چند دسته‌تر شده و تقسیم‌بندی‌های بیشتری در این مورد وجود دارد. ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا و ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی کثرت ذی‌نفع را برگزیدند، لایحه تره خود را از این دو متمایز ساخته و تنها قربانی را ذی‌نفع منحصر می‌داند.

۳-۱-۱-۱- ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا: قربانی، خزانه عمومی. مطابق ماده ۱۳۷۱، هنگامی که قاضی می‌خواهد حکم به پرداخت خسارت تنبیهی دهد "ممکن است بخشی از آن را به خزانه عمومی اختصاص دهد!" در نتیجه به طور ضمنی مقرر می‌کند که خسارت تنبیهی همچون خسارت ترمیمی در درجه اول به قربانی تعلق می‌گیرد و سپس ممکن است به خزانه عمومی یا بیت‌المال پرداخت شود. فقدان توضیح کافی در این باره این واکنش‌های منفی بسیاری را برانگیخته است. مفسران از یک سو مخالف پرداخت جبران خسارت اضافی به قربانی هستند چرا که پرداخت مبلغ خسارت تنبیهی به قربانی به طور بالقوه منجر به دارا شدن ناروا و غیر منصفانه او می‌شود، از سوی دیگر خزانه عمومی را هم ذی‌نفع مناسبی نمی‌دانند.

دیوان عالی نیز در سال ۲۰۰۷ به این مسأله اشاره می‌کند و بیان می‌دارد که این ناسازگاری با هدف جبرانی^{۸۵} مسؤولیت مدنی است، در جایی که می‌دانیم رأی به خسارت تنبیهی نسبت به قربانی تأثیری ندارد، یعنی هدف از خسارت تنبیهی لطف به زیان دیده نیست و مرکزیت این است که خسارت تنبیهی اصلاً ربطی به زیان دیده ندارد. دیوان عالی،

⁸⁴ Mahé, Ibid., 11.

⁸⁵ Compensatory purpose

اختصاص خسارت تنبیهی به خزانه عمومی را "عجیب"^{۸۶} می‌داند و علت را سردرگمی میان دو مفهوم خسارت تنبیهی و جریمه مدنی بیان می‌کند. به همین جهت پیشنهاد می‌کند که خسارت تنبیهی به صندوق پرداخت غرامت^{۸۷} اختصاص یابد.^{۸۸}

در این میان برخی دیگر معتقد به رویکردی واقع‌گرایانه بوده و خسارت تنبیهی را مختص قربانی می‌دانند چرا که بمنزله‌انگیزه‌ای است برای مقابله با رفتارهای زیان‌بار سودآور؛ بنابراین حقوق مسؤولیت مدنی همچون ابزار اجرایی خصوصی^{۸۹} به خدمت گرفته می‌شود تا قربانی را به طور مستقیم و جامعه را به طور غیرمستقیم منتفع سازد.^{۹۰}

۳-۱-۱-۲- ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی: قربانی، صندوق، خزانه عمومی. مطابق این ماده، بخشی از خسارت تنبیهی به قربانی و بخشی دیگر به صندوقی که با هدف جبران خسارات وارده همچون خسارات وارده به قربانی ایجاد شده، تعلق می‌گیرد. در نبود صندوق، سهم آن به خزانه عمومی پرداخت خواهد شد. در واقع، این ماده هم‌نظر با دیوان عالی شده است در جایی که نسبت به خزانه عمومی به صندوق اولویت می‌بخشد.

۳-۱-۱-۳- ماده ۶۹ پیش‌نویس تره: قربانی. در لایحه سوم، نه منطوق ماده ۶۹ و نه خود پیش‌نویس صراحتاً ذی‌نفع خسارت تنبیهی را مشخص نکرده است. با این حال، از آنجا که ماده ۶۸ مقرر می‌کند که "هر شخص می‌تواند جبران خسارات ناشی از نقض تمامیت اخلاقی‌اش را بخواهد"، بنظر می‌رسد قربانی اصلی و منحصر اشخاص هستند. ماده ۶۸ در ادامه قید می‌کند که اشخاص حقوقی^{۹۱} هم می‌توانند تقاضای جبران خسارت تنبیهی نمایند چرا که ممکن است قربانی تقصیری شدیدتر و جدی‌تر باشند.

در نتیجه بر خلاف دو لایحه کاتالا و بتی، در پیش‌نویس تره تنها ذی‌نفع خسارت تنبیهی قربانی است که موجب ایجاد انگیزه قوی‌تری برای وی در اتخاذ اقدام قانونی می‌شود، در نتیجه تأثیر بازدارندگی این مقرر نیز افزایش می‌یابد.

۳-۱-۲- مسؤول پرداخت خسارت تنبیهی

مسؤول پرداخت خسارت تنبیهی مشخصاً در وهله اول، فاعل تقصیر^{۹۲} است. مسأله‌ای که در

⁸⁶ weired

⁸⁷ Compensation fund, Fond d'indemnisation

⁸⁸ Ibid., 15.

⁸⁹ Private enforcement tool

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ legal entity

⁹² Auteur de la faute

سه سند مورد بحث اشاره‌ای به آن نشده، مسؤولیت ناشی از فعل غیر^{۹۳} است. از آنجا که هدف از خسارت تنبیهی، تنبیه و به نوعی مجازات رفتار متخلفانه است، مسؤول قلمداد کردن شخصی ثالث غیرعادلانه بنظر می‌رسد. کمیسیون حقوقی بریتانیا از این ایده حمایت می‌کند که کارکرد خسارت تنبیهی مسؤولیت ناشی از فعل غیر را دربرمی‌گیرد و حتی در برخی موارد تنها راهی که هدف خسارت تنبیهی را فراهم می‌کند، مسؤولیت ناشی از فعل غیر است. برای مثال، در جایی که حقوق‌بگیری که فاعل تقصیر است توانایی مالی پرداخت خسارت تنبیهی را نداشته باشد.^{۹۴}

مسلم آن است که اگر حقوق فرانسه همانند حقوق انگلستان اعمال خسارت تنبیهی را در مسؤولیت ناشی از فعل غیر در نظم حقوقی خود اجازه دهد با انتقادات فراوانی مواجه خواهد شد چرا که پذیرش خسارت تنبیهی برای مسؤولیت ناشی از فعل غیر منجر به تحمل تنبیه برای یک بی‌گناه خواهد شد.

۳-۲- نحوه تعیین میزان خسارت

۳-۲-۱- ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا: تصمیم با قاضی

مطابق ماده، متخلفی که به واسطه تقصیر آشکارا عمدی دارا شده و سودی برده، ممکن است در کنار خسارت ترمیمی محکوم به خسارت تنبیهی نیز بشود. بنابراین حکم به جبران خسارت تنبیهی، اضافی و علاوه بر جبران خسارت ترمیمی است و نه اتوماتیک و تصمیم با قاضی است. این ماده در خصوص شیوه محاسبه میزان خسارت تنبیهی ساکت است. بنابراین تصمیم‌گیری در سه مورد با قاضی است: آیا در مورد مدنظر حکم به خسارت تنبیهی داده شود؟ آیا حکم به خسارت تنبیهی باید مبتنی بر خسارات وارده به قربانی باشد یا سود به دست آمده برای فاعل زیان؟^۳ میزان خسارت تنبیهی نسبت به خسارت ترمیمی چقدر است؟ ماده ۱۳۷۱ این وظیفه را نیز به قاضی تحمیل می‌کند که تصمیم خود را به طور خاص و مشخص توجیه کند.^{۹۵} مطابق این ماده، وظیفه ارائه دلیل معین برای قاضی، تضمین کافی در قبال قضاوت قاضی خواهد بود.

اصول به کار برده شده توسط دادگاه‌های انگلستان می‌تواند موجب الهام قضات فرانسوی شود: قضات انگلیسی به وضعیت مالی فاعل ضرر توجه می‌کنند: مبلغی کم برای مقصری با

⁹³ Responsabilité du fait d'autrui

⁹⁴ De Luca, Ibid., 65.

⁹⁵ Mahé, Ibid., 12.

وضعیت مالی خوب بازدارندگی کمتری دارد، کما اینکه تخصیص همین مبلغ به مقصری با وضعیت مالی نامناسب ناعادلانه است؛ زمانی حکم به خسارت تنبیهی داده می‌شود که خسارت ترمیمی کافی دانسته نشود؛ مجازات‌های کیفری و اصول حقوق کیفری در نظر گرفته می‌شود تا مسؤول دو بار محکوم نشود؛ به میزان سود به دست آمده اهمیت داده می‌شود.^{۹۶}

۳-۲-۲- ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی: بیش از دو برابر خسارت ترمیمی نباشد

در ماده ۱۳۸۶ مانند ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا حکم به خسارت تنبیهی خود بخود و اتوماتیک صورت نمی‌گیرد بلکه مازاد بر خسارت ترمیمی است. تصمیم‌گیری در مورد اینکه آیا خسارت تنبیهی تعلق بگیرد یا خیر به قاضی محول شده و صراحتاً بیان دلایل موجه و منطقی را الزامی دانسته است. تفاوت اساسی دو سند در تقویم و برآورد خسارت تنبیهی است؛ در ماده ۲۵-۱۳۸۶ برای میزان خسارت تنبیهی حدی در نظر گرفته شده است: خسارت تنبیهی نباید بیش از دو برابر خسارت ترمیمی باشد؛ بنابراین قدرت اختیاری و دست باز قضات در ماده ۱۳۷۱ را مهار می‌کند. در واقع تدوین کنندگان این ماده این نکته را مورد لحاظ قرار دادند که اگر میزان را محدود به مقدار مشخصی نکنند، ممکن است از سوی شورای قانون اساسی یا دیوان اروپایی حقوق بشر مورد سوال قرار گرفته و محکوم شوند. در گزارش توصیه شده که خسارت تنبیهی متناسب با خسارت ترمیمی باشد، توصیه‌ای که ماده ۱۳۸۶ به آن وفادار بوده است. با این حال، هدف این ماده محکوم کردن، جلوگیری و دفع رفتارهای زیان‌بار عمدی است که به واسطه آن دیگری نفع مادی می‌برد. به همین دلیل ممکن است گروهی بر این باور باشند که بنا بر ظاهر ماده، بهتر است سود کسب شده برای فاعل ضرر مبنای محاسبه خسارت تنبیهی باشد نه میزان خسارت ترمیمی. در حالی که گزارش، مینا را خسارات وارده می‌داند نه سود به دست آمده. به همین دلیل است که بسیاری حقوق‌دانان اثر بازدارندگی خسارت تنبیهی را با توجه به طراحی ماده، زیر سؤال می‌برند و مدعی راه حل جایگزین می‌شوند: بازگرداندن به وضع سابق،^{۹۷} با دو هدف بازگرداندن وضع مالی زیان دیده به وضعیت پیش از تحقق ضرر و جلوگیری از دارا شدن بلا جهت فاعل ضرر؛ در واقع شیوه‌ای از جبران خسارت است که هدف آن محروم کردن زیان‌زننده از سودی است که در اثر ارتکاب فعل زیان‌بار یا نقض قرارداد به دست آورده است؛ به معنای بازگرداندن سودهایی

^{۹۶} De Luca, Ibid., 68.

^{۹۷} Restitutionary award or Full restitution

است که متهم به ناحق و ناعادلانه دارا شده است، یعنی به جای آنکه به آنچه زیان دیده به لحاظ مالی از دست داده توجه شود، به سودی که فاعل ضرر به دست آورده توجه می‌شود. ایشان معتقدند که این راه حل در مقایسه با خسارت تنبیهی دارای مزایایی زیادی است، برای مثال، خلاف خسارت تنبیهی، حاوی هیچ گونه عنصر سرکوب کننده‌ای نیست، بنابراین با کارکرد سنتی ترمیمی مسؤولیت مدنی منطبق است و تابع اصل اساسی قانونی بودن مجازات‌ها است. این حقوقدان همچنین معتقد است که از آنجا که تمرکز بر سود به دست آمده برای زیان‌زننده است، شدت تقصیر تأثیری بر ارزیابی اینگونه میزان خسارت ندارد بنابراین همچون اصل سنتی جبران کامل خسارت لازم نیست مدنظر قرار گرفته شود. این نوع جبران خسارت نه تنها وفادار به اصل جبران کامل خسارت است بلکه از آنجا که متخلف را از سودهای بعدی محروم می‌کند، تأثیر بازدارندگی بیشتری دارد.^{۹۸}

۳-۲-۳- ماده ۶۹ پیش‌نویس تره: تصمیم با قاضی

این ماده مقرر می‌کند که در موارد نقض تمامیت اخلاقی، شکل و میزان خسارت ممکن است نمادین^{۹۹} باشد. سپس بیان می‌دارد هنگامی که چنین نقضی عمدی باشد، قاضی ممکن است زیان‌زننده را محکوم به پرداخت خسارت تنبیهی نماید. محکومیت به خسارت تنبیهی اتوماتیک‌وار نیست اما به قاضی محول شده و خلاف دو ماده دیگر مشروط به وجود خسارت ترمیمی نشده است، با این حال تصمیم با قاضی است که اولاً آیا چنین خسارتی تعلق بگیرد یا خیر؟ دوماً میزان آن چقدر باشد؟ درواقع، مختار دانستن قاضی در اختصاص خسارت تنبیهی در هر سه سند مشترک است.

ماده علی‌رغم انتقادات به ماده ۱۳۷۱ و با وجود رفع انتقاد در ماده ۱۳۸۶، همان رویهٔ ماده ۱۳۷۱ را اتخاذ کرده و شیوهٔ محاسبه و حدود آن را مشخص نکرده و آن را به منطق و حکمت قاضی واگذار نموده است. البته همچون ماده ۱۳۷۱ دلایل مستدل و موجه را الزامی می‌داند. ظاهراً تدوین کنندگان پیش‌نویس تره، مانند پیش‌نویس کاتالا و بتی دلایل عقلایی و مستدل را تضمین کافی علیه احتمال صدور آراء مستبدانه و دلخواهانه می‌دانند.^{۱۰۰} در هیچ‌کدام از ۳ لایحه، مشخص نشده است که آیا زیان‌دیده باید تقاضای جبران خسارت تنبیهی بنماید یا خیر. در کامن‌لا، صدور حکم به پرداخت خسارت تنبیهی نیازمند

⁹⁸ Mahé, Ibid., 14.

⁹⁹ Symbolic

¹⁰⁰ Mahé, Ibid., 15.

درخواست شاکی به عنوان خواهان است.^{۱۰۱}

۳-۳- بیمه

ماده مرتبط و خاص این موضوع در حقوق فرانسه ماده ۱-۱۱۳ L قانون بیمه است که در پاراگراف دوم مقرر می‌دارد: "بیمه‌گر مسؤول خسارات ناشی از تخلف عمدی بیمه‌گذار نخواهد بود".

مسئله قابلیت بیمه کردن خسارت تنبیهی در واقعیت بیشتر مسأله‌ای تئوریک است تا عملی، چرا که به سختی می‌توان شرکت بیمه‌ای را یافت که چنین خساراتی را بیمه کند. در واقع، به فرض پذیرش قابلیت بیمه خسارت تنبیهی، شرکت‌های بیمه راضی به بیمه خسارت تنبیهی نخواهند شد.

۳-۳-۱- ماده ۱۳۷۱ پیش‌نویس کاتالا: صراحتاً قابلیت بیمه ندارد

در انتهای ماده ۱۳۷۱ این موضوع به روشنی بیان شده که خسارت تنبیهی موضوع قرارداد بیمه قرار نخواهد گرفت و قابل بیمه شدن نیست.

۳-۳-۲- ماده ۲۵-۱۳۸۶ طرح بتی: سکوت: نظرات موافقین و مخالفین

ماده ۲۵-۱۳۸۶ در خصوص قابلیت بیمه شدن خسارت تنبیهی ساکت است، با این حال، گزارش آزرانی-بتی به این مسأله توجه کرده و دو دسته در این گزارش استدلال آورده شده است: گروهی معتقدند که اولاً با توجه به ماده ۶ قانون مدنی که مقررات مرتبط با سیاست و اخلاق عمومی را قابل ابطال به واسطه توافق خصوصی اشخاص ندانسته، پذیرش بیمه کردن خسارت تنبیهی در تضاد با اخلاق و نظم عمومی خواهد بود. ثانیاً همان طور که اشخاص نمی‌توانند خود را در مقابل مجازات‌های کیفری بیمه کنند، در مورد خسارت تنبیهی نیز چنین اجازه‌ای ندارند. ثالثاً پذیرش بیمه با فلسفه وصول خسارت تنبیهی در تعارض است چرا که تأثیر بازدارندگی خود را از دست می‌دهد؛ در مقابل، گروهی موافق بیمه کردن خسارت تنبیهی هستند: وزارت دادگستری فرانسه، صرف پرداخت حق بیمه را محکومیت شدیدی بشمار می‌آورد که خود جنبه بازدارندگی دارد و مانع ارتکاب تقصیرهای سودآور خواهد شد؛ از سوی

^{۱۰۱} ابراهیم تقی‌زاده، علی خسروی فارسانی، میثم موسی‌پور، "ماهیت و آثار خسارت تنبیهی در حقوق کامن‌لا (با مطالعه تطبیقی)"، دو فصلنامه علمی-پژوهشی دانش حقوق مدنی (۱۳۹۱): ۵۴، قابل دسترس در: http://clk.journals.pnu.ac.ir/article_186_50.html.

دیگر، عدم پذیرش قابلیت بیمه کردن، بار مالی سنگینی را بر دوش شرکت‌ها می‌گذارد و در دراز مدت سبب آسیب به فعالیت‌های اقتصادی می‌گردد؛ از بیمه انتظار پوشش کامل کلیه خسارت می‌رود.^{۱۰۲}

۳-۳-۳- ماده ۶۹ پیش‌نویس تره: سکوت: قابلیت بیمه ندارد

ماده ۶۹ پیش‌نویس تره نیز در مورد قابلیت بیمه کردن خسارت تنبیهی ساکت است، اما از آنجا که برای صدور حکم به خسارت تنبیهی تقصیر عمدی را الزامی می‌داند، عدم قابلیت بیمه کردن، از ماده ۱-۱۱۳ L قانون بیمه به دست می‌آید و در واقع نیازی به تصریح در ماده ۶۹ دیده نشده است.

نتیجه

در حال حاضر، مفهوم خسارت تنبیهی به واسطه این سه سند اصلاحی وارد حقوق فرانسه شده است. مقررات طرح بتی می‌تواند به عنوان نسخه اصلاحی و پیشرفته پیش‌نویس اصلاحی کاتالا به حساب آید که سعی در برقراری سازش و هماهنگی میان تمایل حقوقدانان به ورود مفهوم خسارت تنبیهی به حقوق فرانسه و نگرانی مقامات قانونی و فعالان اقتصادی نسبت به صدور احکام خودسرانه راجع به خسارت تنبیهی، کرده است. از آنجا که مقررۀ طرح بتی حدود و مرز مشخصی را برای میزان خسارت تنبیهی مشخص کرده و قضات را ملزم به بیان دلایل معین و موجه نموده، مانع افراط و تفریط گشته است. از سوی دیگر، ذی‌نفع‌ها را نیز از قربانی تا صندوق و در نهایت خزانه عمومی متغیر در نظر گرفته است.

اگرچه پیش‌نویس تره ارزیابی میزان خسارت تنبیهی را به قاضی محول کرده، قاضی را ملزم به ارائه دلایل موجه و مستدل دانسته و تنها ذی‌نفع را قربانی می‌داند؛ البته به موجب این پیش‌نویس، خسارت تنبیهی در مقابل نقض تمامیت اخلاقی افراد اعمال می‌شود و این پیش‌نویس در خصوص تقصیرهای سودآور جبران خسارت به صورت اعاده وضع به حالت سابق^{۱۰۳} را مناسب‌تر می‌داند.

مخالفین ورود خسارت تنبیهی به حقوق فرانسه دو ایراد اساسی وارد می‌کنند، نخست این که آن را در تضاد با اصل جبران کامل خسارت که قربانی نمی‌تواند خسارتی بیشتر از زیان وارده را مطالبه کند می‌دانند و بیان می‌دارند که هدف از جبران خسارت، برگرداندن وضع

¹⁰² Mahé, Ibid., 17.

¹⁰³ Restitutory Award

زیان دیده به حالت سابق است در حالی که با پذیرش خسارت تنبیهی، زیان دیده به طور ناعادلانه دارا می‌شود، دوم این‌که، ورود این مفهوم سبب اختلال در مرزهای حقوق کیفری و مدنی می‌شود؛ هدف مسؤولیت مدنی، جبران خسارت است، مجازات فاعل تقصیر به حقوق کیفری برمی‌گردد، در حالی که هدف خسارت تنبیهی به نوعی مجازات فاعل تقصیر نیز هست.

در پاسخ به مخالفین، موافقین استدلال می‌کنند در موردی که قربانی دارا می‌شود، باید این واقعیت عینی را پذیرفت که گاهی هم قربانی دارا شود ولو ناعادلانه؛ در مورد اختلال میان حقوق کیفری و حقوق مدنی، وضع مقرر در خصوص خسارت تنبیهی اتفاقاً شفاف‌ها و خلأهای موجود در رویه قضایی کنونی را می‌پوشاند و مانع از صدور آراء متفاوت می‌شود؛ ایشان معتقدند که یک سیاست مسؤولیت مدنی اعلام و ابراز شده نسبت به برخی رفتارهای زیان‌بار شدید و جدی، امنیت حقوقی و قانونی را بالا برده، تأثیر بازدارندگی بر متخلفین بالقوه خواهد داشت و انگیزی مؤثری می‌شود برای قربانی تا حقوق خود را مطالبه کند.

با این اوصاف، از آنجا که این سه لایحه هنوز در دست بررسی هستند و به تصویب نهایی نرسیده‌اند، پاسخ به این سؤال که آیا در نهایت خسارت تنبیهی وارد قانون مدنی فرانسه می‌شود یا خیر، دشوار است؛ هر چند رویه با توجه به رأی دیوان عالی در دسامبر ۲۰۱۰، رأی به خسارت تنبیهی را اگر با میزان خسارت وارده نامتناسب نباشد، می‌پذیرد.

شایان ذکر است که پدیده تقصیر سودآور سبب شده که محدودیت‌های اصل جبران کامل خسارت فاش شود و از آنجا که پیش‌نویس تره به عنوان آخرین و جدیدترین سند اصلاحی در قبال تقصیرهای سودآور جبران خسارت بصورت اعاده وضع به حالت سابق - که در تطابق بیشتری با اصل مؤسس جبران کامل خسارت است - و نه خسارت تنبیهی را برگزیده، ممکن است از جذابیت خسارت تنبیهی برای حقوقدانان کاسته شود.

واضح آن است که پیوند خسارت تنبیهی با حقوق فرانسه باید به صورت قانونی صورت گیرد. این خسارت که منعطف‌تر از مجازات‌های کیفری و مسلماً به همان اندازه مؤثر و کارآمد است، این شایستگی را دارد که در قانون فرانسه به آن جایگاهی والا بخشیده شود.

فهرست منابع

انصاری، مهدی. «بررسی نوآوری‌های لایحه مسؤولیت مدنی فرانسه (۲۰۰۵)». فصلنامه اطلاع‌رسانی حقوق ۱۹ (۱۳۸۸): ۱۲۲-۸۳. قابل دسترس در: <http://www.lri.ir>.

تقی‌زاده، ابراهیم، علی خسروی فارسانی، و میثم موسی‌پور. «ماهیت و آثار خسارت تنبیهی در حقوق کامن‌لا (با مطالعه تطبیقی)». دوفصلنامه علمی- پژوهشی دانش حقوق مدنی ۱ (۱۳۹۱): ۶۰-۴۹. قابل دسترس در: http://clk.journals.pnu.ac.ir/article_186_50.html

Anziani, A. and L. Bêteille. "Rapprt d'information fait au nom de la commission des lois constitutionnelles par le group de travail relative a la responsabilité civile n° 558 (2008-2009)." Accessed March 3, 2014, www.senat.fr.

De Luca, Stéphanie. "Quelle place en droit français pour les dommages et intérêts à titre punitif? Analyse des perspectives et problèmes à travers une étude des droits anglais et américain." Université Pantheon – Assas Paris II Magistère Juriste d'Affaires – DJCE, Master II Droit des affaires (2011 – 2012), Accessed February 25, 2014, <http://www.freewebs.com/mja-paris2/MEMOIRES%202012/memoiredelucastephanie.pdf>.

Mahé, Chantal B.P. "Punitive Damages in the Competing Reform Drafts of the French Civil Code." (2013), Accessed February 23, 2014, <http://dare.uvu.vu.nl/handle/1871/40150>.

Motte-Suraniti, David. "Punitive Damages and Exequatur under French Law." (December 20, 2010), Accessed March 2, 2014, http://www.motte-suranitiavocat.com/doc/Punitive_damages_and_exequatur_under_French_law.pdf.

The 'Avant-projet de reforme du droit des obligations (Articles 1101 a 1386 du Code civil) et du droit de la prescription (Articles 2234 a 2281 du Code civil), Rapport a Monsieur Pascal Clement, Garde des Sceaux, Ministre de la Justice', from September 2005, supervised by Prof. Catala and Viney and published at www.justice.gouv.fr/art_pix/rapportcatalaseptember2005.pdf.

The 'Proposition de loi n° 657 portant réforme de la responsabilité civile' from July 2010 (www.senat.fr/dossier-legislatif/pp109-657.html).

The Draft published in 'Pour une réforme du droit de la responsabilité', Paris: Dalloz 2011, under the supervision of Prof. Terre.

Punitive Damages on French Civil Liability

Shima ATTAR

Ph.D. Student in Private Law, Allameh Tabataba'i University
Email: shimaattar@gmail.com

French Supreme Court confirmed on December 1st 2010 that, if a condemnation to pay punitive damages is obviously disproportionate compared to the harm suffered and the contractual breach, it would be contrary to French international public order and would not be enforceable. Indeed, the reasoning of the French Supreme Court echoes the cautious admission of punitive damages by three recent reform drafts of the code civil: Proposal for reform of the law of the obligations and the law of the prescription 2005, Proposal act of civil liability 2010, proposal for reform of the civil liability code 2011. These drafts all contain a punitive damages provision revealing a consensus, among the drafters, about the admissibility of this common law concept within French civil liability. This paper explains the meaning of punitive damages, its recognition and Studies punitive damages in these three reform drafts.

Keywords: punitive damages, lucrative fault, manifestly deliberate fault, infringement of moral integrity, *Catala* draft.